
V Z H O D N O A Z I J S K A M O T I V I K A L I S I C V D E L I H A L M E K A R L I N

M a j a V e s e l i č

Tako kot je simbolizem gosto vtkan v vsakdanjik Japonca, tako [na Kitajskem] vraževerje sega v vsako še tako nepomembno dejanje. Medtem pa prav ta okoliščina naredi deželo za nas skrivnostno popotovanje, človek živi in se giblje v nekakšnem srhljivem čudežnem zračnem krogu in to magično vzdušje je tako močno, da se mu nihče, ki je dalj časa živel na Kitajskem, ne izmakne.¹

Uvod

Svetovna popotnica in pisateljica Alma Karlin (1889–1950) se je na pot okoli sveta odpravila zaradi raziskovanja tujih kultur. Opažanja in izkušnje s te študijske poti naj bi ji ponudile snov za pisanje ter jo skozi objave uveljavile kot veliko pisateljico in posredovalko znanja. V svoji avtobiografiji o odločitvi, da se poda v daljne kraje, ki jo sprejela, ko se je med prvo svetovno vojno iz Londona umaknila v Skandinavijo, pravi:

Nekoč pa se bo tudi vojna morija končala in takrat sem hotela oditi v deželo vzhajajočega sonca, potovati po Kitajski in Indiji in se vrniti domov s toliko snovi za romane, da bi lahko vse življenje črpala iz tega. Svoje založnike sem hotela zalagati z Japonske in se vrniti domov šele takrat, ko bi si ustvarila ime. Nič prej! [...]

Jaz bi se s svojimi prihranki odpeljala v svobodo tujih celin in si prizadevala doumeti duše narodov, kot tega ni storil doslej še noben pisatelj iz moje dežele. Angleži so imeli Kiplinga, Haggarda, Roberta Louisa Stevensona; storila bi vse, da bi svojemu narodu dala nekoga podobnega.²

¹ Alma M. Karlin, *Glaube und Aberglaube im Fernen Osten* (neobjavljeni rokopis, NUK), 48.

² Alma M. Karlin, *Sama: iz otroštva in mladosti* (Celje: Linguina, 2010), 282.

Interes za neevropske družbe in kulture je Alma Karlin začela razvijati že med bivanjem v Londonu (1909–1914), ko je delovala kot učiteljica jezikov in prevajalka. V kozmopolitski prestolnici velikega imperija je spoznala številne študente iz Japonske, Kitajske in Indije, ki so ji ali kot njeni učenci ali kot naključni znanci predstavili osnovne značilnosti japonsščine, kitajščine in sanskrta ter jo poučevali o zgodovini, filozofiji, literaturi in umetnosti svojih dežel. Karlin so prav posebej zanimale miselne in religijske tradicije. Kot pojasni na drugem mestu v avtobiografiji:

[N]i [me] zanimala zunanost: to, kar vidi turist. Tistega božiča sem si prvič - kot da bi sprejela neke vrste sklep – dejala: »Ko se bom podala v širni svet, hočem spoznati notranost stvari.« S tem sem mislila dušo narodov, cvetlice in živali iz notranjosti dežele, predvsem pa vraževerje tujih delov sveta, za katerega sem se od primerjalnega študija religij dalje zelo zanimala.³

V tem prispevku obravnavam zanimanje Alme Karlin za poseben del vzhodnoazijskih verovanj in praks, ki se osredinja na kompleksne in večglasne podobe lisice, kot jih avtorica predstavi v svojem neobjavljenem poljudnoznanstvenem delu *Glaube und Aberglaube im Fernen Osten (Verovanje in praznoverje na Daljnem vzhodu)*, ter predelavo te motivike v njenih kratkih prozih delih. Razmerje med obojim je še posebej zanimivo, saj je tudi v Vzhodni Aziji podoba lisice plod neločljivega prepleta ljudske religioznosti in folklore ter visoke literature.⁴ V članku najprej predstavim zanimanje Alme Karlin za verovanja in prakse, ki jih imenuje vraževerje, s posebnim poudarkom na motiviki lisice, ki ji med vsemi vzhodnoazijskimi nadnaravnimi bitji nameni največ pozornosti. Temu sledi groba, močno poenostavljena skica podob in konotacij lisice v Vzhodni Aziji, ki sicer tvorijo izjemno bogato, kompleksno in tesno prepleten klobčič ljudskih verovanj, folklornih elementov in klasičnih literarnih motivov. V zadnjem razdelku nato analiziram pojavljanja motiva lisic v leposlovnih delih Alme Karlin. Tu se osredinjam le na tiste zgodbe, ki so ali v času njenega življenja ali po njeni smrti doživele objavo,

³ Karlin, *Sama*, 251–252.

⁴ Danes to podobo sooblikujejo sodobne oblike popularne kulture, kot so mange, animeji, televizijske serije in filmi.

so pa v njeni zapuščini, ki jo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, še številna neobjavljena literarna besedila različnih dolžin, ki se dogajajo v Vzhodni Aziji, zato je ta obravnava le prvi korak k podrobnejšemu pregledu snovi.

Alma Karlin in vzhodnoazijska lisičja verovanja

Med temami, ki so na poti okoli sveta zanimalo Almo Karlin, prednjačijo religijske tradicije obiskanih krajev. O njih piše tako v svojih potopisih – feljtonskih zapisih, ki jih je s poti pošiljala v objavo v celjskem časniku *Cillier Zeitung* ter dveh potopisnih monografijah *Samotno potovanje v daljne dežele*⁵ in *Doživeti svet*⁶ –, kot tudi v posebnih publikacijah, v katerih je svojo eklektično mešanico popotnih vtisov in opažanj o verovanjih in praksah poskušala prikazati na sistematično urejen, skoraj znanstveni način. Medtem ko ji je uspelo objaviti pregleda za južno-ameriški in tihomorski del poti,⁷ je vzhodnoazijski del ostal neobjavljen v dveh različnih različicah tipkopisa.⁸ Iz obeh lahko izvemo, da se je Karlin še posebej ukvarjala »z vraževerjem, kot je še vedno živo in razširjeno.«⁹ »Mračno grozljive sence mističnega«¹⁰ niso le »nalezljive«,¹¹ temveč te »čarobno vraževerje (...) prestavi v tuje svetove.«¹²

V pregledu, ki obravnava tako verovanja, ki jih Alma Karlin pojmuje kot prave religije, kot tista, ki jih uvršča med vraževerje,¹³ poleg tega pa

⁵ Alma Karlin, *Samotno potovanje v daljne dežele: tragedija ženske* (Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006).

⁶ Alma Karlin, *Doživeti svet: Usoda ženske* (Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006).

⁷ Alma Karlin, *Smrtonosni trn in druge nenavadne zgodbe iz Peruja in Paname* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011) in Alma Karlin, *Uroki ljubezni – uroki smrti: nenavadni običaji daljnih dežel* (Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009).

⁸ Rokopisa podrobneje obravnavam v prispevku Maja Veselič, »The Allure of the Mystical: East Asian Religious Traditions in the Eyes of Alma M. Karlin« *Asian Studies* 9, št. 3 (2021): 259–299. <https://doi.org/10.4312/as.2021.9.3.259-299>.

⁹ Karlin, *Glaube und Aberglaube*, 41.

¹⁰ Karlin, *Samotno potovanje*, 280.

¹¹ Karlin, *Glaube und Aberglaube*, 48.

¹² Karlin, *Samotno potovanje*, 280.

¹³ Izraz vraževerje, ki ga je kot strokovni termin uveljavila primerjalna religijologija, se zaradi svoje slabšalne konotacije v znanstvenih raziskavah ne uporablja več. Tovrstna verovanja in prakse danes v vzhodnoazijskem kontekstu označujemo kot ljudsko religioznost ali popularno religijo.

Slika 1: Maska, ki upodablja japonskega *tenguja*, ki je pogosto upodobljen z dolgim nosom, večkrat tudi rdečega obraza. Zbirka Alme Karlin, Pokrajinski muzej Celje, K24.

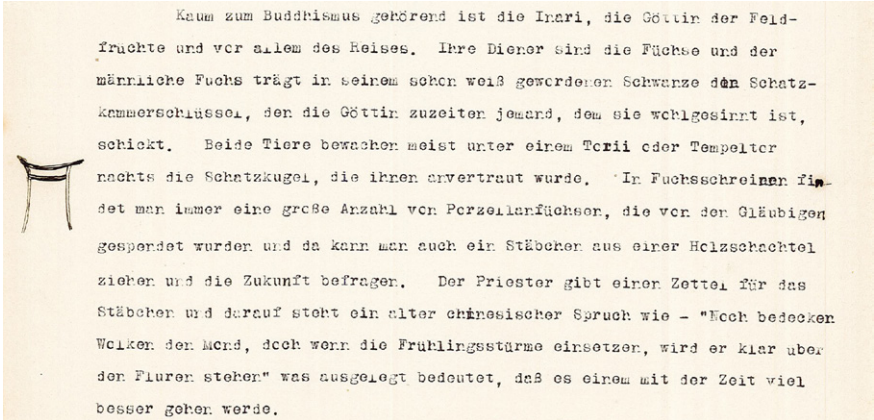
še simbolizem, omenja številna nadnaravna bitja in pojave iz japonske, korejske in kitajske folklore. Poleg lisic, ki jim nameni največ besed, v tipkopisu omenja tudi druga božanstva in nadnaravna bitja ljudske religije. Na Japonskem so to bitja, ki kot lisica spadajo v kategorijo *yōkai* (kit. *yaoguai*, 妖怪).¹⁴ Karlin predstavi nevarnega, a sicer zaščitniškega gorskega in gozdnega duha *tenguja* (天狗), v morju živečega ljubitelja alkohola *shōjōja* (猩猩) in uživača in šaljivca *tanukija* (*bake danuki* 化け狸), ki lahko spreminja obliko, znan pa je tudi po svojem velikem skrotumu. Tako na Kitajskem kot Japonskem omenja tavajoče duhove, na Kitajskem še boga ognjišča, imenovanega Zao jun (灶君). V razdelku o Koreji omeni nagajivega hišnega škrate *dokkaebi* (도깨비) ter vaške varuhe *jangseung* (장승/長承).

¹⁴ Izraz v japonščini označuje številna nadnaravna bitja in pojave, kot so duhovi, bitja, ki lahko spreminjajo obliko, pošasti, demoni. Ta bitja lahko delujejo ljudem v korist ali škodo ali so preprosto čudna ali strašna. V kitajščini ima izraz bolj negativno konotacijo in se uporablja manj pogosto.

Slika 2: Spominek, ki verjetno upodablja japonskega jazbeca *tanukija*, saj ima ta na glavi pogosto klobuk, v rokah pa steklenico sakeja. Napis na listku – cvetje in mesec – lahko nakazuje priljubljeno opazovanje narave ob uživanju sakeja. Zbirka Alme Karlin, Pokrajinski muzej Celje, K145.

Iz nekaterih elementov lahko sklepamo, da so Karlin posebej privlačila bitja, ki lahko obsedejo ljudi in sesajo njihovo energijo, saj se tako v neobjavljenem *Verovanje in praznoverje na Daljnem vzhodu* kot v njenih vzhodnoazijskih literarnih delih pojavljajo omembe tavajočih duhov, vampirjev, stare babe Gu, podobno motiviko pa najdemo tudi v njenih opisih z drugih koncev sveta. Omeniti velja še, da jo je očitno zanimala simbolika, še posebej živalska, kar nakazujeta tudi neobjavljena tipkopisa *Tiere im Siamesischen Aberglauben* in *Tiere im Volksmund der Völker*, ki ju prav tako hrani Narodna in univerzitetna knjižnica.

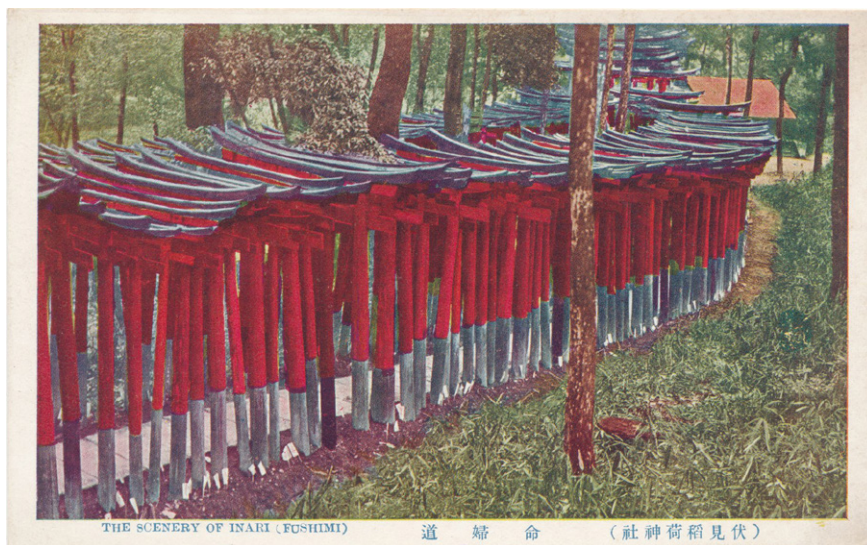

Slika 3: Izsek o lisicah iz neobjavljenega besedila *Glaube und Aberglaube im Fernen Osten* z lastnoročno ilustracijo Alme Karlin, ki prikazuje vrata *torii*, značilna za šintotistična svetišča. Rokopisna zbirka, NUK.

Kot omenjeno, po pozornosti, ki jim jo Karlin nameni, posebej izstopajo lisičji duhovi, pri čemer avtorica uporablja izraz lisičje vile (nem. *Fuchsfée*). Ta izraz se v 19. stoletju redno pojavlja v misijonarskih poročilih iz Kitajske¹⁵ in je tudi sicer, kot angleški *fox fairy*, pogost prevod številnih različnih poimenovanj za lisičja bitja (več v naslednjem razdelku).

Alma Karlin na Japonskem pri pregledu lisičjih verovanj obravnava predvsem čaščenje boginje Inari (稻荷), za katero sicer pravi, da spada med tiste, ki jih je težko uvrstiti v določeno tradicijo. Zanj pove, da je boginja riža in žetve, ki ji služijo bele lisice. Medtem ko ima lisjak v svojem repu skrit ključ do zakladnice, lisica varuje boginjin dragulj. Prek teh prastarih, popolnoma belih lisic, boginja svojim sledilcem pošilja denar. Na tem mestu velja opozoriti, da Inari ni spolno enopomensko

¹⁵ Keith Stevens. »Fox Spirits (Huli) / 狐狸,« *Journal of the Royal Asiatic Society Hong Kong Branch*, let. 53 (2013): 154.

Slika 4: Vhod v svetišče Fushimi Inari, eno od središč čaščenja boginje Inari na Japonskem. Zbirka razglednic Alme Karlin, Pokrajinski muzej Celje.

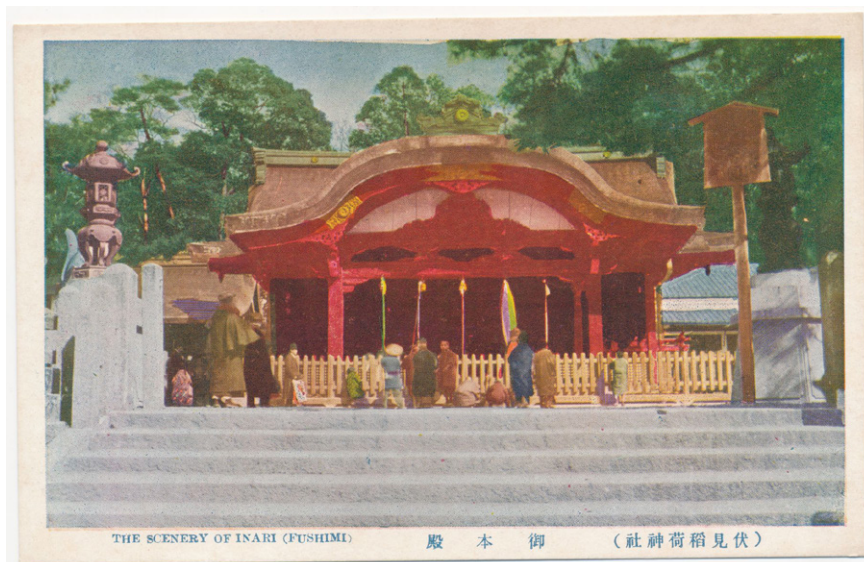
božanstvo in da se tudi videz lisic v različnih templjih čaščenja Inari močno razlikuje.¹⁶

Karlinova nato omeni številnost templjev, posvečenih Inari, in tudi običaj, da častilci v zahvalo za pomoč v templjih ob vhode svetišč v dar postavljajo rdeča vrata *torii*, v svetišču pa porcelanaste kipce lisic.

Karlin na kratko opiše še postopka ritualne priprošnje in posvetovanja z orakljem ter poudari, da je Inari kot boginja denarja posebej priljubljena pri gejšah in zato se v vsaki zabaviščni četrti najde majhen lisičji tempelj.¹⁷ V krajši verziji besedila doda: »Človek pride, se prikloni, daruje, se zasmеji in – odide. In denar res pride. Tudi jaz sem se

¹⁶ Karen A. Smyers, *The Fox and the Jewel: Shared and Private Meanings in Contemporary Japanese Inari Worship* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1999).

¹⁷ Na Kitajskem so lisičji duhovi že zelo zgodaj postali zaščitniki žensk, ki so živele zunaj prevladujočih norm žene in matere.

Slika 5: Osrednja dvorana čaščenja v svetišču Fushimi Inari. Zbirka razglednic Alme Karlin, Pokrajinski muzej Celje.

priklonila in redko sem imela več denarja kot na Japonskem, z liscami ali ne.«¹⁸

V daljši različici Karlin opiše še praznik ob sajenju riža v začetku junija, ki je prav tako povezan s čaščenjem Inari: blagoslov orodja, zasajanje prvih poganjkov v blato. Še posebej slovesno je, ko ustoličijo novega gospodarja, ki naj bi prinesel blagoslov tako ljudem kot tlom svoje dežele. V tla zataknejo slanika, ki je simbol plodnosti, izdelajo leseno svetišče, na katero postopoma naložijo darove v obliki riža, zelenjave, rib in sadja in prosijo za blagoslov.¹⁹ Na drugem mestu omeni

¹⁸ Alma Karlin. [Glaube und Aberglaube im Fernen Osten?] Nenaslovljen, nepopoln rokopis, NUK, Rokopisna zbirka: 50.

¹⁹ Karlin, *Glaube und Aberglaube*, 20.

še, da Japonci ob sočasnem padanju dežja in sisanju sonca pravijo, da se lisice poročajo.²⁰

V krajšem razdelku, posvečenem Koreji, Alma Karlin omenja legendo o ustanovitelju prve korejske politične tvorbe, modrecu po imenu Gija 箕子/기자. V legendi nastopa večkrat ponavljajoči se vzhodnoazijski motiv vladarja, ki ga je zapeljala lisica, njeno pravo naravo pa je razkrinkal šele modri svetovalec.²¹ Karlin navede to zgodbo: leta 1766²² je na Kitajskem vladal mogočni cesar Chu, ki je ljubil prelepo stransko ženo Tal-geui, na videz navadno dekle, v resnici pa lisičjo vilo, ki si je uspela prigrabiti vse moči, ki pripadajo glavni ženi. Kdor je pri njej prišel v nemilost, je bil obglavljen, in cel cesarski svet se je je bal. Najmodrejši med svetovalci je bil Ki-ja (Gija), ki je izvedel, da si je Tal-geui pri cesarju izprosila, da sme enkrat na mesec sama na sprehod zunaj dvornega obzidja. Sledil ji je in jo videl, kako je izginila v lisičino. Ko jo zapustila brlog, je Ki-ja pobil vse njene sorodnike – lisice –, jim odrl kožuhe in se s plenom napatil v palačo, kjer je prav takrat zasedal svet. Tal-geui je v hipu dojela, kaj se je zgodilo, se nemudoma spremenila v lisico z devetimi repi in izginila skozi okno. Čeprav je cesar Ki-jaju navzven izkazal hvaležnost, ga je v sebi sovražil, saj mu je bila Tal-geui, čeprav je bila lisičja vila, ljubša od vseh svetovalcev. »Ali nima vsaka ženska, tudi če nima devet repov, malo hudiča v sebi?« je razmišljal in poslal svojega modrega ministra na sever, v deželo jutranje tišine (Korejo), ki naj bi jo naselil kot Kitajski podložno deželo.²³

V razdelku o Kitajski Karlin lisici nameni kar osem strani. Podobo in simboliko lisice poveže z daoizmom, vendar poudari, da gre za bolj skazeno obliko verovanja, ki je le površinsko blizu sicer z naravo tesno prepleteno daoistično filozofijo. Alma Karlin tako pravi:

²⁰ Ibid., 26.

²¹ Prim. japonsko zgodbo *Tamamo no mae* 玉藻の前 v Michael Bathgate, *The Foxes Craft in Japanese Religion and Folklore: Shapeshifters, Transformations, and Duplicities* (New York, London: Routledge, 2004): 2. poglavje.

²² Avtorica je verjetno pozabila pripisati pr. n. št. Določeni elementi zgodbe, med drugim tudi datacija in zapisi imen, sovpadajo z reprodukcijo iste legende v prvi knjigi zgodovine Koreje, ki jo je leta 1905 izdal Homer B. Hulbert, *History of Korea, Volume 1* (London, New York: Routledge, 1999), 2. poglavje.

²³ Karlin, *Glaube und Aberglaube*, 35–36.

Dandanes je ta čista in visoka filozofija do te mere pomendrana z liki duhov, zlimi čarovnijami, fantastičnimi zgodbami o določenih živalih, da ni od nje ostalo nič več kot le ime in nekaj dragocenih knjig. Ljudje so vedno znova pritegnjeni v krog duhov ali zaščitniških duhov, vsi naravni pojavi (nevihte, oblaki, veter, dež, potres) so božanstva, drevesa in določeni kamni, gore in reke so poseljeni z duhovi, in človek se, naj se še tako bori proti temu, izgubi v blodnjaku teh predstav. Najjasnejša (in tudi najpogostejša) podoba je verjetno lisica. Ni ga Kitajca, pa naj je bil še tako dolgo na Zahodu, ki ne bi verjel vanjo.²⁴

Karlin nato povzame eno od razlag, kako lisice dobijo zmožnost spreminjanja oblike: lisice, ki so pametne, previdne in pozorne, lahko živijo zelo dolgo. Najprej postanejo bele in kot take lahko dočakajo tisoč let, ko postanejo črne, pa lahko živijo celo tri tisoč let in več. Ker bogu²⁵ to ni všeč, saj je nenaravno, tako lisico, ki svoje pridobljene moči zlorablja, usmrti s strelom, poplavo ali čim podobnim. Tako dolgo starost pa lahko lisica učka le, če po približno tristo letih zemeljskega življenja najde človeško lobanjo, v kateri je dvajset let stala voda, in to tekočino popije.²⁶ Nato s kateregakoli človeškega trupla odvzame glavo in se sprehodi blizu človeških naselbin. Prvega mimoidočega vpraša, ali je videti kot človek ali kot lisica. Če jo prepozna kot človeka, pridobi sposobnost, da se odtlej kadarkoli lahko spremeni vanj.²⁷

Čeprav lahko lisica prevzame različne podobe – npr. starca, budističnega meniha, domačina – se najpogosteje in najraje spremeni v mlado lepotico: »To je lisičja vila, niti človek niti žival.«²⁸ Zapeljuje mlajše moške ter jim s poljubi srka kri in življenje²⁹ ali jim težko leže na prsa in posrka njihovo življenjsko moč, kar lahko prepoznamo po moških bledih potezah in pomankanju energije. Karlin doda, da jim včasih ni pomoči.³⁰

²⁴ *Ibid.*, 50.

²⁵ Karlin zapiše edninsko *Gott* in ne opredeli natančneje, o katerem od številnih kitajskih božanstev/bogov govori. Za nepoznavalce vzbuja taka raba idejo edinega, vrhovnega boga.

²⁶ Karlin, *Glaube und Aberglaube*. Kot bom pokazala v zadnjem razdelku, Alma Karlin to pripoved vključi v eno od svojih kratkih zgodb.

²⁷ *Ibid.*, 50–51.

²⁸ *Ibid.*, 51.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Karlin [*Glaube und Aberglaube?*], 66.

Poleg tega lisice rade strašijo po starih hišah, kjer ljudem povzročajo številne težave – na primer privide, kot da izginjajo zidovi, da je v jedi podgana, da se je vnela zavesa ali da se ruši streha. Čeprav se že čez nekaj minut podoba razkrije kot neresnična, prebivalce s tem spravijo ob živce, da se morajo izseliti. Karlin tudi poroča, da naj bi bile v Pekingu štiri hiše, ki zaradi lisičjega nagajanja niso primerne za življenje in lahko služijo le kot krčme.³¹

Prav tako lisice rade domujejo v starih templjih in zapeljejo nič hudega sluteče popotnike s poti. Ob pripovedovanju o liscih Alma Karlin pojasni tudi tipični kitajski arhitekturni element nizkega zidu, ki stoji pred vhodom. Ker se duhovi lahko premikajo le naravnost, pred templje in bivališča postavijo zidec, ki zakriva vhod, s čimer jim preprečijo, da bi vstopili, poleg tega pa vrata pogosto pobarvajo rdeče, saj je to barva, ki se je duhovi in lisičje vile bojijo. Je pa po avtoričinem poročanju v bližini pekinških vrat Hatamen 哈達門 (Chongwen men 崇文門), lisičji stolp, vrata katerega so zmeraj odprta, da lahko lisice prosto prehajajo v osrednji del mesta in iz njega, podobno jim služijo tudi odprtine na omenjenih mestnih vratih.³²

Toda, kot poudari Karlin, lisice ne počno le slabega, temveč so lahko do ljudi tudi dobre. To ponazori z zgodbo o obubožanem starcu, ki je kot vratar živel v Pekingu pri Prednjih vratih (Qianmen 前門), glavnih vratih v t. i. kitajsko mesto. Neke noči ga je obiskal tujec in prosil, ali sme tam jesti. Starec mu je dovolil in tako sta dan za dnem skupaj večerjela ter tujec je vedno prinesel dovolj hrane za oba. Ko je prišla novica, da bodo vrata podrli, se je tujec prišel poslovit, rekoč, »danes se poslednjič vidiva, saj bodo jutri podrli mojo hišo in se moram preseliti«. Šele ko po rušitvi mestnih vrat nikdar več ni videl tega tujca, je stari vratar spoznal, da se mora za dobrote zahvaliti lisičjemu duhu.³³

³¹ Karlin, *Glaube und Aberglaube*, 51.

³² *Ibid.*, 52–53.

³³ *Ibid.*, 52.

Podoba lisice na Kitajskem in Japonskem

Lisice se Vzhodni Aziji pojavljajo kot zelo pogost motiv tako v ustnem ljudskem izročilu kot v literarnih besedilih učenjaškega sloja, tj. v posebnih klasičnih literarnih žanrih zgodb o nenavadnem (*zhiguai* 志怪) in fantastičnem/čudesnem (*chuanqi* 传奇) na Kitajskem ter podobnem žanru *kaidan* 怪談 na Japonskem in dramskih igrach, ki jih je navdihnil ta žanr.³⁴ Imajo bogato in raznoliko simboliko. Čeprav nastopajo v obeh spolih, se veliko pogosteje pojavljajo kot ženske. Lahko so nesmrtna bitja, ki spremljajo različna božanstva, ali so predmet neposrednega čaščenja. Napovedujejo prihodnost, prinašajo bogastvo, zaradi maščevanja povzročajo nesreče in bolezni, vendar jih tudi zdravijo. Pogosto se pojavljajo kot magične zapeljivke ali zapeljivci v človeški podobi³⁵ ali kot duhovi, ki obsedajo ljudi. Njihova najbolj poudarjena značilnost je zmožnost transformacije oziroma prehajanja ločnic – med živalmi in ljudmi, med spoloma, med živimi in mrtvimi, med fizičnim in metafizičnim.³⁶

Njihovo spremenljivo, muhasto naravo lepo ponazorijo številni izrazi, ki se v kitajščini za lisičje duhove pojavljajo v obdobjih dinastij Ming (1368–1644) in Qing (1644–1911), iz katerih je tudi največ ohranjenih pisnih virov. Zapisi pričajo o veliki raznolikosti imen za lisičje duhove, ki nakazujejo različne konotacije. Kadar je v ospredju njihova zaščitniška vloga, jih imenujejo lisičja božanstva (*hushen* 狐神) ali lisičji kralji *huwang* (狐王), tiste, ki nagajajo ali povzročajo različne nesreče, označujejo kot lisičje zapeljivke (*humei* 狐媚), lisičje pošasti (*buyao* 狐, *huguai* 狐怪), spet drugi izrazi nakazujejo lisičjo

³⁴ V japonskem gledališču kabuki je npr. znamenita igra *Yoshitsune in deset tisoč češnjevih dreves* (Yoshitsune Senbon Zakura 義経千本桜), v kateri je eden pomembnih likov Genkurō (源九郎), lisičji duh.

³⁵ Ne glede na spol v človeka transformiranega lisičjega duha so njihove tarče skoraj vedno moški. Whykejeva analiza homoseksualne spolnosti v zgodbah o lisičjih zapeljivcih kaže, da gre ali za obliko discipliniranja spolne razuzdanosti ali za karmično povračilo za slaba dejanja v prejšnjem življenju. Thomas William Whyke, »Male Homosexuality and Foxes in Ji Yun's *Zhiguai* Collection *Tales of the Thatched Cottage*,« *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 13 (2020): 357–374.

³⁶ Bathgate, *The Foxes Craft*; Rania Huntington, *Alien Kind: Foxes in Late Imperial Chinese Narrative* (Cambridge (MA) in London: Harvard University Asia Center, 2003).

moč čaranja ali rabo te moči s strani posebnih strokovnjakov (*hugui* 狐鬼, *husui* 狐綏). Izraz *hujing* (狐精, lisičja esenca, duh) je nekdanj označeval lisičjo dolgoživost in magične sposobnosti, vendar je čez čas pridobil slabšalno konotacijo. Proti koncu dinastije Qing se je tako v pisni kot ustni tradiciji najbolj uveljavil izraz *huxian* (狐仙), ki bi ga lahko prevedli kot lisičja nesmrtnica/nesmrtnik.³⁷

Kot opozarjajo številni avtorji, ki se ukvarjajo z lisicami oziroma lisičjimi duhovi (jap. *kitsune* 狐 ali きつね) v Vzhodni Aziji, ni mogoče razplesti mreže povezav med ljudskimi religioznimi praksami, ustno tradicijo ter literarnimi predelavami in inovacijami, saj so se napajale druga iz druge in širile prav s pomočjo druga druge. Zaradi te kompleksnosti in bogatega simbolizma se avtorji poglobljenih raziskav po navadi osredinjajo ali na lisico v konkretnem zgodovinskem ali tradicijskem sistemu (npr. v japonskem čaščenju boginje Inari, budizmu zen ali ljudski religiji severne Kitajske) ali lisico obravnavajo skozi prizmo enega od simbolizmov, ki jo nato proučujejo v različnih družbenih, zgodovinskih ali sektarnih kontekstih. Spodnji shematični povzetek podob je zato precejšnja poenostavitev, ki briše medsebojna razmerja in prehanjanja iz ene sfere v drugo. Ker lisičji duhovi v glavni vlogi nastopajo le v kitajskih novelah Alme Karlin, bo tudi pri tem pregledu večji poudarek na kitajskih verovanjih in praksah.

Podoba lisice, ki spreminja obliko, sega na Kitajskem v dinastijo Han (202 pr. n. št. –220), ko se je oblikoval kompleksen sistem živali kot znamenj,³⁸ močnejša tradicija podob lisičjih duhov pa se je razvila v Obdobju šestih dinastij (222–589) v pripovednem žanru *zhiguai*. Prvi višek so literarne pripovedi dosegle v dinastiji Tang (618–907), drugega pa v poznem imperialnem obdobju od konca 16. do konca 19. stoletja, ko je žanr doživel renesanso. Tudi na Japonskem je motiv lisic povsod prisoten vsaj od 9. stoletja naprej.³⁹ Čeprav je to obdobje intenzivnega kulturnega izposojanja iz Kitajske, je težko reči, koliko gre pri japon-

³⁷ Xiaofei Kang, *The Cult of the Fox: Power, Gender, and Popular Religion in Late Imperial and Modern China* (New York: Columbia University Press, 2006).

³⁸ Huntington, *Alien Kind*, 8, glej tudi Nataša Vampelj Suhadolnik, »Podoba in vloga Matere Zahodnega kraljestva v grobni umetnosti dinastije Han,« *Asian Studies* let. 3. št. 2 (2015): 197–212.

³⁹ Bathgate, *The Foxes Craft*, x.

skih lisičjih verovanjih za prenos kitajskih podob in motivov ali za na Japonskem razvito tradicijo. Lisice so domorodna živalska vrsta na Kitajskem in Japonskem ter tudi v Koreji, prav tako je simbolika lisice kot prerokovalke zelo močno razvita na Japonskem, na Kitajskem pa ne. Na Japonskem je tudi pogosta zamenjava lisice z drugimi podobnimi bitji, kot je japonski jazbec *tanuki*, ki prav tako nastopa kot magični lik, ki spreminja obliko in je poln potegavščin.

V kitajskem *Klasiku morja in gora* (*Shanghaijing* 山海經) in tudi v ezoteričnih besedilih dinastije Han se pojavlja podoba devetrepe lisice kot dobro znamenje, ki nakazuje vladavino modreca. Njeno pojavljanje ali darilo v obliki lisice vse do obdobja dinastije Tang označuje politično legitimnost in lojalnost vladarju. Sočasno se pojavi tudi povezava lisice z duhovi ter njena podoba kot medija med svetom ljudi in svetom duhov, kar ji daje posebne moči.⁴⁰ Te imajo pogosto strašno ali negativno konotacijo, čeprav so lisice lahko prikazane tudi pozitivno. Lisica se povezuje s silo *yin* (陰) – temo, vlago, duhovi, nečistostjo. Svoje dolgo življenje – omenja se nekaj sto let, tudi nekaj tisoč – in svoje transformacije doseže z uporabo lobanje – pogosto človeške, ki je kot kost asociirana s svetlo, moško, pozitivno silo *yang* (陽). V besedilih iz dinastije Tang se že pojavljajo zapisi o obsedenosti ljudi z lisičjimi duhovi, prizadeti pa zaradi iluzij, ki jih ustvarjajo lisice, izgubljajo zmožnost nadzora nad svojim vedenjem in čustvovanjem ali celo razsodnost.⁴¹

Devetrepa lisica nastopa tudi kot spremljevalka nekaterih božanstev. Arheološke najdbe iz dinastije Han jo na primer prikazujejo kot članico spremstva Matere Zahodnega kraljestva, ki se vzpostavi kot varuhinja eliksirja nesmrtnosti⁴² ter med dinastijami Han in Song zasede visoko mesto v daoističnem panteonu, cesarskih registrih in literaturi in umetnosti. Poleg tega velja tudi za zaščitnico žensk zunaj običajnega družinskega kroga, npr. daoističnih nun, kurtizan, umetnic.⁴³

Na Japonskem so, kot poroča tudi Alma Karlin, lisice spremljevalke božanstva Inari – to nastopa v ženski, moški ali brezspolni obliki –,

⁴⁰ Xiaofei Kang, *The Cul of the Fox: Power, Gender and Popular Religion in Late Imperial and Modern China* (New York: Columbia, 2006), 21–23.

⁴¹ *Ibid.*, 24–25.

⁴² Vampelj, »Podoba in vloga Matere Zahodnega kraljestva,« 197–212.

⁴³ Kang, *The Cult of the Fox*, 29.

Slika 6: Podoba devetrepelice na stenski poslikavi iz grobnice Dingjazha št. 5 v Gansuju na Kitajskem. Grobnica je datirana v obdobje Severnega kraljestva Liang (397–439). Vir: Wikimedia, javna domena.

ki ga častijo v šintoističnih in budističnih templjih ter tudi v šamani-
stičnih ljudskih praksah. Lisica je eden od simbolov,⁴⁴ po prepričanju
navadnih častilcev pa pogosto kar utelešenje božanstva, ki je povezano
z bogastvom, dobro žetvijo, premagovanjem bolezni. Pogledi na izvor
in moči Inari so zelo različni, včasih močno individualizirani, tako da je
pravzaprav težko reči, da gre pri vseh čaščenjih za isto božanstvo. Skoraj
vsako svetišče Inari pa je mogoče prepoznati po rdeči barvi vrat *torii* in
paru lisic na vhodu. Kipi lisic se pojavljajo tudi na bolj individualizi-
ranih krajih čaščenja, na primer ob cesti, na riževih poljih, kmetijah.⁴⁵

⁴⁴ Drugi pogosti simboli so še dragulj, rdeča vrata *torii*, rdeča barva molitvene dvorane, mo-
litvene zastavice, skalnati oltar, japonska cedra, ocvrt tofu in riž (Smyers, *The Fox*, 6).

⁴⁵ Smyers, *The Fox*.

Slika 7: Lesena tabla z motivom kulta Inari – liscama, ki varujeta dragulj,
Pokrajinski muzej Celje, Zbirka Alme Karlin.

V nasprotju z Japonsko, kjer je kult Inari še vedno izjemno močan ter razširjen z velikimi središči na otokih Honshū in Kyūshū, je na Kitajskem stoletja globoko zasidrano čaščenje lisic v lokalnih religijskih praksah severne Kitajske in Mandžurije po več valovih političnih kampanj proti kultom v različnih obdobjih modernizacije v 20. stoletju⁴⁶ danes komaj opazno.⁴⁷ Zaradi raznolike podobe lisice – nastopa lahko kot moški ali ženska, mlada ali stara – njene muhaste narave in obsega

⁴⁶ Keith Stevens, »Fox Spirits (Huli) / 狐狸,« 158 in op 18.

⁴⁷ Stevens poroča o tem, da je leta 1999 naletel na majhen lisičji oltar v templju, posvečenem cesarju Yaou (Yao Di 堯帝) v provinci Shanxi, avtorica Kang Xiaofei v zelo izčrpni monografiji o čaščenju lisic v poznem cesarskem obdobju prav tako poroča o čaščenju (moškega) lisičjega duha v provinci Shaanxi, medtem ko so tradicionalni zdravilci mediji, ki zdravijo s pomočjo lisičjih duhov in jih je v Shaanxiju opisal Thomas Dubois (2005, 3. poglavje), različnih spolov. Charles E. Hammond, »Vulpine, Alchemy«, *T'ong Pao* 82, št. 4/5 (1996): 153; Kang, *The Cult of the Fox*, 4. poglavje; Thomas D. Dubois, *The Sacred Village: Social Change and Religious Life in Rural North China* (Honolulu: University of Hawaii Press, 2005), 3. poglavje.

Slika 8: Lisički kralj s spremstvom, gvaš, verj. 19. stoletje, kitajsko izvozno slikarstvo, Wellcome Collection, javna domena.

njenih dejavnosti (deluje v javnem in zasebnem prostoru) ter njene povezanosti z disruptivno močjo ženske seksualnosti je čaščenje lisic skozi različna zgodovinska obdobja na Kitajskem pogosto spadalo med nedovoljene kulte. Zanje je bilo značilno, da so se upirali poskusom standardizacije in homogenizacije, skozi svojo liminalnost pa so bili orodje »za prevpraševanje moralnega in političnega reda v družini in lokalni skupnosti ter konstruiranja odnosa med državo in družbo«. ⁴⁸ Odpornost lisičjega kulta je mogoče iskati prav v razdrobljeni, raznoliki, zelo intimni naravi čaščenja, ki mu je omogočala preživetje in ponovni razcvet v ugodnejših časovnih obdobjih.

Po obdobju dinastije Tang zapisi na primer le malo poročajo o liscih in lisičjih duhovih, zato pa se ti znova množično pojavijo v lokalnih kronikah dinastij Ming in Qing in poročilih različnih popotnikov z juga, kjer kult lisice ni bil razširjen, zaradi česar je bil zanje posebej fascinanten. ⁴⁹ Obenem je to tudi čas, ko se znova razcveti tudi žanr *zhiguai* ter ko nastanejo danes najbolj znane zbirke kratkih zgodb o čudnem in čudnem: *Liaozhai zhiyi* [聊齋志異, Nenavadne zgodbe iz učenjakovega studia] avtorja Pu Songlinga (蒲松齡, 1640–1715), ⁵⁰ in Ji Yunovo (紀昀) delo *Yuewei caotang biji* [閱微草堂筆記, Zabeležke iz slamnate kočje]. ⁵¹

V kitajski učenjaški tradiciji lisice obravnavajo predvsem skozi njihovo prizadevanje za nesmrtnost, ki izhaja iz načel daoistične kultura-

⁴⁸ Kang, *The Cult of the Fox*, 13–14.

⁴⁹ *Ibid.*, 65.

⁵⁰ Na Zahodu so najbolj znane kot *Strange Stories from Chinese Studio* po prevodu britanskega sinologa Herberta A. Gilesa iz leta 1880. Njegov prevod je prvi prevod celotnega dela v zahodne jezike in v nasprotju s prejšnjimi prevodi posameznih zgodb teh ne prikazuje kot folklorne pripovedi, temveč jih obravnava kot visoko literaturo. Prevod naj bi poleg estetskih užitkov in zabave omogočal tudi vpogled v kitajske običaje in manire za britansko bralstvo ter služil kot gradivo za primerjalno antropologijo in folkloristiko, ki sta se prav takrat oblikovali kot posebni znanstveni disciplini. Shengyu Wang, »Chinese Folklore for the English Public: Herbert A. Giles's 1880 Translation of Pu Songling's Classical Tales,« *Comparative Literature* 73, št. 4 (2021): 442–462. Zgodbe je mogoče ločiti v dva žanra – daljše pripoved tipa *chuangqi*, tema katerih so pogosto romance in ki so po vsebini blizu miljeju izobraženskih elit, ter krajše anekdote o grozljivem, grotesknem in nevarnem. Lisice oziroma lisičji duhovi nastopajo v zgodbah obeh slogov. Hui Luo, »Mastering a Minor Tradition: Pu Songling and the Chinese Ghost Tale,« v *A Companion to World Literature*, ur. Ken Seigneurie, (spletna objava) <https://doi.org/10.1002/9781118635193.ctwlo132>.

⁵¹ V angleščini je delo znano kot *Random Jottings at the Cottage of Close Scrutiny*.

Slika 9: Upodobitev devetrepelise iz cesarske enciklopedije *Gujin tushu* 古今圖書集成 [Zbirka starih in sodobnih knjig] iz obdobja Kangxi, začetek 18. stoletja. Vir: Wikimedia, javna domena.

cije in alkimije. Prek različnih praks, najpogosteje skozi zbiranje človeškega daha ali sline, lisičji duhovi zbirajo esenco (*jing*) ali življenjsko silo *qi* 氣, ki bi jim ob zadostni količini omogočila transformacijo v nesmrtnika/nesmrtnico. To storijo na primer tako, da zapeljejo moškega (redkeje žensko) in mu z dolgim poljubom srkajo energijo, ali pa spečemu moškemu v usta položijo »magični biser (*meizhu* 美珠)«, s katerim zbirajo slino, ki ima po daoistični alkimiji visoko vsebnost *qija*. Zadostna akumulacija *qija* omogoča transcendenco v nesmrtnost, njegova izguba pa za lisico pomeni izgubo možnosti transformacije v človeka in vrnitev v njeno živalsko obliko. Poleg omenjenih pristopov so v zgodbah tudi dobre lisice, ki izvajajo kultivacijo v samotni gora skozi meditacijo in dihalne vaje.⁵² V ljudskih pripovedih omenjajo še metodo, s katero lisice absorbirajo *qi* ljudi, ki ga ti intenzivno sproščajo med prepiri, ki so jih zanetile prav te lisice.⁵³

Medtem ko so se izobraženci ukvarjali predvsem z lisicami kot transcendentnimi bitji, so običajne ljudi vznemirjala predvsem njihova prizadevanja, da se transformirajo v človeka, in posledice, ki so jih imela zanje – srkanje življenjske energije, obsedenost, norost. Zaradi svoje asociacije s temno silo *yin* so lisice blizu drugim vrstam duhov, vendar jim niso enake, saj lahko delujejo kot zaščitnice pred duhovi. Zadržujejo se lahko na divjih krajih, lahko pa se naselijo v domove, kjer povzročajo težave – prepire, privide. Vendar lisice tudi na Kitajskem nimajo le slabih značajskih lastnosti in lisičji duhovi ne delujejo le v škodo ljudem. V literarnih zgodbah bolezni, ki jih ljubimcem povzročajo s pretiranim srkanjem energije, pogosto ozdravijo, običajno z daoističnimi zdravili v obliki kroglic.⁵⁴ Prav tako ljudski zdravilci – lisičji mediji – opravljajo zdravilne postopke za različne vrste bolezni.⁵⁵

Lisičji kultu so bili v poznem cesarskem obdobju večinoma tudi kultu domačega čaščenja. Njihove moči so člani družin poskušali pridobiti za uresničitev lastnih želja (pogosto take, ki so v nasprotju s prevladujočimi normami). Ugoditi jim je mogoče z majhnimi domačimi svetišči, ki pogosto stojijo na dvorišču, ter daritvami v obliki hrane, ki so podobne

⁵² Hammond, »Vulpine Alchemy,« 364–380.

⁵³ Kang, *The Cult of the Fox*, 54.

⁵⁴ Hammond, »Vulpine Alchemy,« 372.

⁵⁵ Kang, *The Cult of the Fox*, 4. poglavje.

domačim daritvam prednikom in tistim za pomirjanje tavajočih duhov. Lisice v izročilu včasih nastopijo tudi kot nadomestni predniki, skozi katere lahko na primer otroci popravijo slab odnos, ki so ga imeli s starši, in zagotovijo materialno preskrbljenost družine ali odpravijo značajске napake potomcev, vendar je tak filialni odnos vedno le začasen.⁵⁶

Kot kaže ta zelo nepolni pregled različnih podob lisice na Japonskem in Kitajskem, so lisice lahko nesmrtnice in zdravilke, modreci, zvite prevarantke, erotične zapeljivke, ljudi pa strašijo in fascinirajo skozi svojo prebrisano umetnost delovanja.

Lisica v kitajskih novelah Alme Karlin

Kot je mogoče razbrati že iz dela *Verovanje in praznoverje na Daljnem vzhodu*, je Alma Karlin lisice videla kot nekaj tipično vzhodnoazijskega, še zlasti kot neločljivi del kitajskega bistva. V nekaterih njenih prozih delih tako kratka omemba lisic in tudi drugih nadnaravnih bitij služi kot sredstvo za lokalizacijo zgodbe. Tak primer je novela »Materina pesem«, ki je v slovenskem prevodu izšla v zbirki *Japonske novele* (Karlin 2006a) in pripoveduje o materi, ki se sooča z umiranjem otroka. Ječemu sinu mati zapoje pesem. V prvi kitici se sklicuje na več japonskih verovanj, med drugim tudi na čaščenje božanstva Inari, medtem ko ima preostanek pesmi, podobno kot celotna novela, relativno malo kulturno specifičnih referenc:

Spokojno mrmrajo duhovi vodá,
 Naj noč tudi tebi zdrav spanec dá.
 Slišiš smejanje lakaja boginje Inari?
 Lisjak hrani ključ in zaklad v omari.
 Bog posteljnjakov Baku
 Váruje čedno počivališče,
 Kjer na mehkem in brez strahú
 Moj edini sin zadovoljno leži,
 Doklèr ga materina dlan ne zbudi.⁵⁷

⁵⁶ *Ibid.*, 75–77.

⁵⁷ Alma Karlin, *Japonske novele* (Celje: Društvo Mohorjeva družba, 2006).

Kot v že zgoraj navedem navedku iz njenega poljudnoznanstvenega dela tudi v zgodbi »Sledovi v pesku« iz zbirke novel *Zmaji in demoni* »vero v lisice« in nadnaravna bitja na sploh omenja kot nekaj, kar je osrednjega pomena za kitajsko dojemanje sveta:

Rdeče zlato listje na modrikasto osenčenem skalovju; tuleč vihar, nebo globoko modro; razkošno poplesavanje svetlobe po strehah rumenih palač in zelenih templjev in pri tem mraz, ki se zaje v kosti, majhne prodajalnice in neverjetno trezen občutek za trgovanje, v ozadju pa polno skrivnosti o prebrisanih vilah,⁵⁸ vampirjih, duhovih.

Slepeča svetloba, grozeče sence, zaspano poletje, ledene zime s peščenimi vrtinčastimi viharji in potresi, poplave, tajfuni na obalnem področju; velikanška umazanija in čudovita umetnost – nič bledega, nič brezbarvnega; dežela sijočih višin in blatnega dna. Dežela prikazni in sanj...

To je Kitajska.⁵⁹

Podobno za naslovno junakinjo novele »Modra kuščarica« (iz iste zbirke), ki je hči Kitajca in Nemke, pravi, da se je »v njej borila kri očeta s krvjo matere; skupaj so dremali strahovi pred vampirji in vera v lisice ter zahodnjaška mistika ljubezni«,⁶⁰ kar še dodatno poudari lisičje duhove kot nekaj esencialno kitajskega.

Čeprav iz pregleda *Verovanje in praznoverje na Daljnem vzhodu* vemo, da je poznala različne konotacije lisice na Kitajskem, obe zgodbi, v katerih ta nastopa kot osrednji lik, temeljita na priljubljenem motivu lisičjega duha, ki se spremeni v zapeljivo lepotico in srka moško energijo. To sta noveli »Me Hoa« iz zbirke *Zmaji in demoni* in šesta od devetih zgodb, ki sestavljajo nonet srečanj med budistično nuno v hribovskem templju in romarji v knjigi *Pod košatim očesom*.⁶¹

Zgodba »Me Hoa«, ki se dogaja v Pekingu, pripoveduje o mladem evropskem študentu, ki v mestu išče prebivališče. Zelena hiša je že odana, vendar med ogledom razpadajočih dvoriščnih poslopij odkrije opremljeno hiško, ki ga navdaja s srečo in bolečino obenem in kjer

⁵⁸ Karlin v izvorniku zapiše lisičje vile, *Fuchsfeen*. Alma Karlin, *Drachen und Geister*, Project Gutenberg, dostop 3. decembra 2022, <https://www.projekt-gutenberg.org/karlin/drachen/tit-lepage.html>.

⁵⁹ Alma Karlin, *Zmaji in duhovi* (Celje: Mavrica, 1996), 17.

⁶⁰ *Ibid.*, 68.

⁶¹ Alma Karlin, *Pod košatim očesom* (Celje: Mohorjeva družba, 2002).

želi ostati. Kitajski gostitelj ga poskuša na vsak način od tega odvrniti, češ da je hiša že desetletja nenaseljena, da velja za nezdravo in da zanjo pravijo, da vsak, ki se naseli vanjo, umre. »Gotovo živi v njej ‚duh‘,« komentira prvoosebni pripovedovalec, »[p]onavadi je opis ‚slab sloves‘ način, kako se to pove. Toda nič nisem dal na duha.«⁶² »Evropejci smo neverni Tomaži [...], saj moramo vse prej videti in čutiti, preden verjamemo...«⁶³ Tako študent hiško najame.

Sredi noči ga obišče čudovito dekle, ki se vede in je oblečena popolnoma drugače, kot je študent sicer vajen od Kitajk. Predstavi se kot Me Hoa, Rdeča Roža, rekoč, da je prišla k njemu, ker je tako sam. »Bila je lepa, jaz pa sem bil moški,«⁶⁴ zato je študent obiska vesel. In ko mu prelestno dekle zaigra na žadasto piščal, ga naenkrat začno prevevati močne podobe, ki se mu, čeprav neznane, v prebliskih zazdijo, kot da jih prepozna. Oči šepetajoče lepoticice sem mu zdijo grozljivo vsevedne in boji se ji približati, toda ko ga tisto noč zapusti, ga ločitev pahne v globoko trpljenje. »Ljubezen? Začaranost?« se vpraša.⁶⁵ Naslednjega jutra se pripovedovalec prebudi brez moči in ves dan sanjari o lepoticici Me Hoa. Zvečer se ta znova vrne, pripovedujoč mu zgodbo o prelepi vazi, ki stoji pred njima na mizi in je obarvana z mojstrovo krvjo. Ob tem ponovno igra na flavto. Me Hoa študenta vse bolj neustavljivo privlači, v njeni družbi je srečen, vse se mu zdi živahnih barv. Ko poskuša naslednji dan pri služabnici izvedeti več o nočni obiskovalki, ta ob njegovem opisu mladenke onemi in jo ucvre iz hiše. Ob naslednjem nočnem obisku tako protagonist prosi Me Hoa, naj mu pove kaj o sebi, saj da jo globoko ljubi in bi jo rad vsaj malo spoznal. »Morda sem nastala iz zmajevga semena, tako kot Pao Si pred več sto leti – zakaj velika je Božja moč.«⁶⁶ Tretjo noč mu na flavto zaigra »glasbo bogov in demonov«, in ko nebo pretrga nevihta, se Me Hoa med hrumenjem približa protago-

⁶² Karlin, *Zmaji in duhovi*, 97.

⁶³ *Ibid.*, 94.

⁶⁴ *Ibid.*, 101.

⁶⁵ *Ibid.*, 103.

⁶⁶ *Ibid.*, 111. Alma Karlin v resnici zapiše »groß ist die Macht der Götter«, torej »velika je moč bogov«, kar je v nasprotju z monoteistično izbiro prevajalke primernejše za bogato kitajsko religijsko krajno, ki jo naseljuje množica božanstev. Prim. Karlin, *Drachen und Geister*.

nistovim ustnicam, pritisne obnje svoje in prične sesati. Pripovedovalec opiše vrhunec:

»Ljubim te! Ljubim te!« sem neprenehoma mislil in njeno srkanje me je navdalo s poltenim zadovoljstvom. Srkala je in srkala in zdelo se mi je, da se v meni vse sprošča in odteka v njo in kljub temu sem pritiskal pohlepno svoja usta k njenim in pustil, da me poljublja. Zunaj je pljuskal dež in rdeča luč v prostoru je ugasnila. V mraku sem še vedno vročično občutil omamno izsesavanje...

Nato sem izgubil zavest.⁶⁷

Po petih tednih se študent prebudi v nemškem lazaretu, še vedno hrepeneč po Me Hoa. Čez teden dni v spremstvu zdravnika obišče hišico, ki ji je v viharju odneslo streho, rdečo vazo pa razbilo. Nihče od domačih niti okoličanov ne prepozna njegovih opisov Me Hoa, le stara služabnica pripomni: »Rože in grmi ne prihajajo in odhajajo in ali ni seme že drevo in plod? Ali je duša kaj manj duša, če je utelešena ali če ni? Kdo pa vse razume? Življenje je polno ugank.«⁶⁸ Zdravnik študentu pove še, da njegov gostitelj misli, da je bil žrtev lisičje vile, kar se zdravniku zdi le prazno kitajsko vraževerje. Toda prvoosebni pripovedovalec se nikdar v življenju več ne more zaljubiti in ob sladkem vonju cvetov dišeče kanange (*ylang ylang*), ki je rasla tudi pred hišico, vedno misli na Me Hoa.

Zgodba Me Hoa jasno sledi opisom zapeljevanja in obsedenosti z lisičjim duhom v podobi skoraj nezemeljske lepote, čeprav se prvoosebni pripovedovalec nikoli dokončno ne opredeli do tega, ali verjame tej razlagi ali ne. Zanimivo je, da tukaj kot žrtev nastopa evropski in ne kakšen kitajski študent, zato njegova skepsa na začetku in zdravnikova na koncu zgodbe omogoča, da zgodba tudi za evropskega bralca ostane na meji med čudnim in nadnaravnim. Podobno kot v kitajskih zgodbah tudi tukaj kljub strašnim dejanjem domnevne lisičje nesmrtnice in skorajšnji smrti njenega ljubimca zapeljivka na koncu ni posebej očrnjena ali deležna moralne kritike, temveč so njena dejanja predstavljena samo kot dejstvo.

⁶⁷ Karlin, *Zmaji in duhovi*, 113.

⁶⁸ *Ibid.*, 116.

Tudi šesta zgodba v obliki devetdelne pripovedi *Pod košatim očesom*, ki predstavlja srečanje nune Me Ho z devetimi romarji, ki obišejo budistični samostan Kraj preminulih želja na pobočju Košate gore, pripoveduje o mladeniču, ki ga je obsedel lisičji duh. Mlad moški pride v samostan po pomoč zaradi globoke izčrpanosti, ki se kaže v mlahavem, utrujenem in uvelem obrazu. Mladenič izhaja iz premožne in vplivne družine, njegov stric je delal kot evnuh v cesarskem harem. Že kot otrok je zato lahko zahajal v prečudovite sobane, kjer so ga dvorne lepoticice razvajale s pozornostjo in dobrotami. Čeprav je imel učitelja, pozneje pa je »obiskoval tudi šolo belcev«, ⁶⁹ se nikoli ni zares podal na »pot duhovne obogatitve«, temveč je užival ležerno življenje. Po padcu cesarstva in ustanovitvi republike se je njegova družina umaknila v rodni Suzhou, kjer se je protagonist na domačem posestvu naselil v čudoviti stari, z umetninami opremljeni pagodi in kjer zdaj uživa v lepih umetnostih. Občasno je odhajal v Peking na obisk, toda vsakič, ko se je vrnil »se je nebo [njegovega] življenja pomračilo in okoli [njega] so udarjale strele uničevanja.« ⁷⁰

Študent v nasprotju s protagonistom v zgodbi Me Hoa ve, kaj je narobe z njim. Nuni pojasni, da so te strele »najlepše in istočasno najbolj nevarne oblike, kar je možno: v obliki lisičje vile.« ⁷¹ Prepoznal jo je po njeni nezemeljski lepoti in po tem, da ponoči v sobo vstopa skozi zaprta vrata. Tudi njena oblačila so starinskega kroja. Čeprav je obdan s stražarji, se jim lisičji duh vedno uspe izmakniti. »Njen glas je kot ptičje petje v poletnem jutru in njene oči te čisto prevzamejo. Ko se dotakne mojega čela, vztrepetam. Nato težko leže na moje prsi in posesa vso moč iz mojega telesa...« ⁷² Mladenič pravi, da čeprav se ji poskuša upreti, vstati, je njena moč, ki jo je pridobila s pitjem vode, ki se je dvajset let nabirala v človeški lobanji, neustavljiva. Toda nuna zavrne njegove besede rekoč: »Gotovo, na zemlji je veliko stvari, dobrih in slabih, ki se nam zdijo neverjetne, a samo nekaj je takih, proti katerim naša volja nima moči.« ⁷³ Mladeniču obljubi, da ga bo osvobodila in ozdravila, če

⁶⁹ Karlin, *Pod košatim očesom*, 54.

⁷⁰ *Ibid.*, 55.

⁷¹ *Ibid.*, 56.

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*

jo bo le ubogal. Moč lisičje vile nad njim je v njegovem lastnem poze-
lenju in užitkarstvu, mu razloži. Toda življenje ni »vrt užitkov, temveč
prej polje z brazdami najrazličnejših obveznosti.«⁷⁴ Mladeniča pošlje ži-
vet k pastirjem in po treh tednih je zdrav. Kot zaščito pred ponovnim
obiskom lisičjega duha mu izroči urok, ki mu nalaga delavnost in čuječ-
nost. »Nobeno zlo ti ne more do živega, /če mu nisi podložen,/ in duha,
ki te straši,/ je zbudila tvoja lastna želja.«⁷⁵

Tudi v tej zgodbi lisičji duh ne nastopa kot zlobec, še več, budistična
nuna odgovornost prenese izključno na mladca ter njegovo lenobno in
lagodno življenje. Tudi ta zgodba ima elemente, ki so značilni za del
kitajskih literarnih zgodb o lisicah, in sicer da imajo tudi moralni nauk,
v tem primeru z bolj budistično konotacijo.

Zaključek

Alma Karlin se je iz študijskih in ustvarjalnih vzgibov močno za-
nimala za vzhodnoazijske (in druge) religijske tradicije in prakse. Še
zlasti zgodbe o duhovih, bitjih, ki lahko spreminjajo obliko ali preč-
kajo ločnice med svetom sonca in svetom senc, so bile zanjo privlač-
na literarna snov. Te ji ne pomenijo le sredstvo navdiha, temveč tudi
orodje, s katerim bralke in bralce hitro in učinkovito popelje v dru-
ge svetove in senzibilnosti. Med vzhodnoazijskimi verovanji so Almo
Karlin izjemno pritegnile lisice s svojo močjo transformacije. Medtem
ko lahko iz njenega poljudnoznanstvenega pisanja vidimo, da vsaj de-
loma pozna kompleksnost motiva lisic v vzhodnoazijskih tradicijah,
so v njenih novelah te le omenjene kot tipični znak ali – kot izrazitejši
lik – v podobi lepotic, ki srkajo energijo.

Iz različnih drobcov informacij vemo, da se je Alma Karlin na svo-
je postanke študijsko pripravljala z branjem potopisov, književnosti in
tudi znanstvenih besedil. Na Japonskem in Kitajskem je imela tudi več
intenzivnih stikov z lokalnimi izobraženci. Medtem ko je predstavitev
lisic verjetno povzela iz lastnih opažanj ter komentarjev sogovornikov
in sogovornic, se zdi, da sta analizirani noveli, v katerih lisičja duhova

⁷⁴ *Ibid.*, 58.

⁷⁵ *Ibid.*, 59.

nastopata kot ključna lika, napisani po modelu kitajskih zgodb o čudnem in čudesnem, ob čemer pa v pripoved vključuje tudi elemente iz njenega etnološkega pregleda lisičjih verovanj. Lahko bi rekli, da Alma Karlin s svojimi vzhodnoazijskimi novelami sledi vzorcu sposojanja in prepletanja elementov, ki oblikujejo vzhodnoazijske podobe lisic. Če je pretekla in sodobna motivika lisic na Kitajskem in Japonskem mešanica folklorističnih elementov, ljudskih verovanj, literarnih žanrskih besedil in popularne kulture, Karlin s svojim mešanjem opaznan in predelav kitajskih literarnih motivov soustvarja podobe vzhodnoazijskih lisic – v tem primeru za evropske bralce.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru projekta *Osiroteli predmeti: obravnavanje vzhodnoazijskih predmetov izven organiziranih zbirateljskih praks v slovenskem prostoru (2021–2024)* (št. J6-3133) ter programske skupine *Azijski jeziki in kulture* (št. P6-0243), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

B i b l i o g r a f i j a

- Bathgate, Michael. *The Foxes Craft in Japanese Religion and Folklore: Shape-shifters, Transformations, and Duplicities*. New York, London: Routledge, 2004.
- Dubois, Thomas David. *The Sacred Village: Social Change and Religious Life in Rural North China*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2005.
- Hammond, Charles E. »Vulpine Alchemy.« *T'ong Pao* 82, št. 4/5 (1996): 364–380.
- Huntington, Rania. *Alien Kind: Foxes in Late Imperial Chinese Narrative*. Cambridge (MA) in London: Harvard University Asia Center, 2003.
- Hulbert, Homer B. *History of Korea, Volume I*. London, New York: Routledge, 1999.
- Kang Xiaofei. *The Cult of the Fox: Power, Gender, and Popular Religion in Late Imperial and Modern China*. New York: Columbia University Press, 2006.
- Karlin, Alma. »Drachen und Geister.« Project Gutenberg 1930. Dostop 3. decembra 2022. <https://www.projekt-gutenberg.org/karlin/drachen/titlepage.html>.

- Karlin, Alma. *Zmaji in duhovi*. Celje: Mavrica, 1996.
- Karlin, Alma. *Pod košatim očesom*. Celje: Mohorjeva družba, 2002.
- Karlin, Alma. *Samotno potovanje v daljne dežele: tragedija ženske*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006.
- Karlin, Alma. *Doživeti svet: usoda ženske*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006.
- Karlin, Alma. *Japonske novele*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, 2006.
- Karlin, Alma. *Uroki ljubezni – uroki smrti: nenavadni običaji daljnih dežel*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009.
- Karlin, Alma. *Sama: iz otroštva in mladosti*. Celje: Linguina, 2010.
- Karlin, Alma. *Smrtonosni trn in druge nenavadne zgodbe iz Peruja in Paname*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- Karlin, Alma. *Glaube und Aberglaube im Fernen Osten*. Neobjavljen rokopis, NUK, Rokopisna zbirka.
- Karlin, Alma. [*Glaube und Aberglaube im Fernen Osten?*] Nenaslovljen, nepopoln rokopis, NUK, Rokopisna zbirka.
- Luo, Hui. »Mastering a Minor Tradition: Pu Songling and the Chinese Ghost Tale.« V *A Companion to World Literature*, ur. Ken Seigneurie, 1451–1770. J. Wiley & Sons, 2019. <https://doi.org/10.1002/9781118635193.ctwlo132>.
- Smyers, Karen A. *The Fox and the Jewel: Shared and Private Meanings in Contemporary Japanese Inari worship*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1999.
- Stevens, Keith. »Fox Spirits (Huli) / 狐狸.« *Journal of the Royal Asiatic Society Hong Kong Branch* 53 (2013): 153–165.
- Vampelj Suhadolnik, Nataša. »Podoba in vloga Matere Zahodnega kraljestva v grobni umetnosti dinastije Han.« *Asian Studies* 3, št. 2 (2015): 197–212. <https://doi.org/10.4312/as.2015.3.2.197-212>.
- Veselič, Maja. »The Allure of the Mystical: East Asian Religious Traditions in the Eyes of Alma M. Karlin.« *Asian Studies*, 9, št. 3 (2021): 259–299. <https://doi.org/10.4312/as.2021.9.3.259-299>.
- Wang, Shengyu. »Chinese Folklore for the English Public: Herbert A Giles's 1880 Translation of Pu Songling's Classical Tales.« *Comparative Literature* 73, št. 4 (2021): 442–462. <https://doi.org/10.1215/00104124-9313118>.
- Whyke, Thomas William. »Male Homosexuality and Foxes in Ji Yun's *Zhiguai* Collection *Tales of the Thatched Cottage*.« *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 13 (2020): 357–374. <https://doi.org/10.1007/s40647-019-00276-0>.